

Міжнародне приватне право

УДК 341.9

Руденко Владислав Володимирович

студент

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Руденко Владислав Володимирович

студент

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Rudenko Vladislav

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

**ОСОБЛИВОСТІ КОЛІЗІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКОВИХ
ВІДНОСИН В УКРАЇНІ**

**ОСОБЕННОСТИ КОЛЛИЗИОННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ
НАСЛЕДСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ В УКРАИНЕ**

**FEATURES OF THE INHERITANCE RELATIONS CONFLICT
REGULATION IN UKRAINE**

***Анотація.** У статті досліджуються особливості колізійного регулювання спадкових відносин в Україні. Зазначено, що різноманітність правових систем створює передумови виникнення колізій в сфері спадкових правовідносин. Проаналізовано підстави виникнення колізій та особливості правового регулювання спадкування за законодавством України. Особливу увагу приділено проблемам колізійного регулювання спадкування окремих видів прав та обов'язків спадкодавця, зокрема спадкування прав інтелектуальної власності та корпоративних прав. Надано пропозиції щодо удосконалення законодавства у сфері спадкових відносин.*

***Ключові слова:** спадкування, спадкування за законом, заповіт, колізія у спадкових відносинах, міжнародне спадкування.*

Аннотация. В статье исследуются особенности коллизионного регулирования наследственных отношений в Украине. Отмечено, что разнообразие правовых систем создает предпосылки возникновения коллизий в сфере наследственных правоотношений. Проанализированы основания возникновения коллизий и особенности правового регулирования наследования в законодательстве Украины. Особое внимание уделено проблемам коллизионного регулирования наследования отдельных видов прав и обязанностей наследователя, в особенности таким, как наследование прав интеллектуальной собственности и корпоративным правам. В результате представлены предложения по усовершенствованию законодательства в сфере наследственных отношений.

Ключевые слова: наследование, наследование за законом, завещание, коллизия в наследственных отношениях, международное наследование.

Summary. The article reviews features of the inheritance relations conflict regulation in Ukraine. The analysis that the diversity of legal systems creates prerequisites of conflicts in the area of hereditary relationships. The author has made a detailed analysis of causes giving rise to conflicts and has studied the aspects of legal regulation inheritance of the law in Ukraine. A particular focus is made on international legal regulation of kinds of rights and obligations of the decedent inheritance, including inheritance rights of intellectual property and corporate rights. Concluding the above mentioned the author gave propositions how to improve the legislation in the field of inheritance law.

Key words: inheritance, inheritance of law, testament, conflict in relations of inheritance, international inheritance.

Постановка проблеми. Як показує досвід, всі люди стикаються з таким поняттям, як спадкування. Дуже часто у відносинах спадкування зустрічаються ситуації, коли спадкодавець і спадкоємець перебувають у різних країнах чи, наприклад, майно, яке передається у спадок, знаходиться в іншій країні. Актуально це питання постає сьогодні, коли багато громадян України проживають за кордоном або дехто має там родичів. Безумовно, усі важливі кроки нашої держави в напрямі приєднання до ЄС сприятимуть активнішому зростанню міжнародних зв'язків. І як наслідок, всі ці процеси неминуче приводять до необхідності спадкування, ускладненого іноземним елементом. Відповідно виникають питання – як бути і право якої держави слід застосовувати?

Різноманітність практики у цій області та складнощі, які виникають при вирішенні конкретних спадкових справ, пояснюється значними розбіжностями, які існують у матеріальному праві різних держав. Кожна держава по-своєму здійснює правове регулювання спадкових відносин, тому з'являються колізії між матеріально-правовими нормами різних держав, а це ускладнює правове регулювання міжнародних спадкових відносин. Через те виникає потреба у дослідженні колізійних норм у даній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми колізійного регулювання спадкових правовідносин були предметом дослідження таких вчених: Альошина О. В., Ракул О.В., Рамозанова Н.О., Чернігов І.О., Скрипник О.В., Фединяк Г.С., Гончарова А.В., Богуславський М.О., Буткевич В.Г., Дмитрієва Г.К., Ейдінова Е.Г., Лунц Л.А., Рубанов А.А., Лукашук І.І., Мюллерсон Р.А., Фурса С.Я. і Фурса Є.І. Деякі питання колізійного регулювання спадкових відносин, ускладнених іноземним елементом, розглянуто в дисертаційних роботах українських дослідників А.А. Степанюк «Застосування колізійних норм щодо спадкування в міжнародному приватному праві» та О.О. Кармаза «Спадкування у сучасному міжнародному приватному праві». У контексті дослідження

спадкових відносин, ускладнених іноземним елементом, на жаль, не знайшли достатнього наукового обґрунтування питання їх правового регулювання, тому ми вважаємо за доцільне більш детально зупинитися на колізійному регулюванні спадкових відносин.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження колізійного регулювання спадкових правовідносин загалом та колізійного регулювання спадкування окремих видів прав та обов'язків спадкодавця.

Виклад основного матеріалу. Серед міжнародних приватноправових відносин важливе місце посідає інститут спадкування. Спадкування є однією з найважливіших гарантій права приватної власності, оскільки забезпечує високий рівень культури приватного права і демонструє цим особливості тієї чи іншої правової системи в сучасному світі. Стаття 1216 Цивільного кодексу України визначає спадкування, як перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців). Проте перехід прав та обов'язків від спадкодавця до спадкоємця, з наявністю іноземного елемента, породжує виникнення міжнародних спадкових відносин, у зв'язку із чим виникає потреба як матеріально-правового, так і колізійного їх регулювання.

З метою врегулювання приватноправових відносин з наявністю іноземного елемента в Україні прийнято Закон "Про міжнародне приватне право", де колізійним спадковим нормам присвячено розділ X "Колізійні норми щодо спадкування" (ст. 70–72). Розглядаючи питання спадкування з іноземним елементом, перед усім, слід зважити, що поняття "іноземний елемент" наводиться у п. 2 ч.1 ст. 1 Закону України "Про міжнародне приватне право" від 23.06.2005р. № 2709-IV. Дане поняття тлумачиться, як ознака, яка характеризує приватноправові відносини, що регулюються цим Законом, та виявляється в одній або кількох з таких форм:

- 1) хоча б один учасник правовідносин є громадянином України, який проживає за межами України, іноземцем, особою без громадянства або іноземною юридичною особою;
- 2) об'єкт правовідносин знаходиться на території іноземної держави;
- 3) юридичний факт, який створює, змінює чи припиняє правовідносини, мав чи має місце на території іноземної держави.

Колізійні питання спадкування були і залишаються в міжнародному приватному праві чи не найскладнішими. Спадкове право кожної держави складалося історично, тому воно тісно пов'язане з моральними, релігійними нормами, з національними традиціями та звичаями, які існують у суспільстві, тощо. У зв'язку з цим, з одного боку, норми спадкового права різних держав кардинально відрізняються, і це призводить до виникнення колізій права, а з другого, – держави ухиляються від уніфікації норм спадкового права.

Зокрема, неоднаковими є правила, що стосуються заповіту, змісту законодавчих приписів. Досить часто принцип свободи заповіту обмежується на користь сім'ї спадкодавця, що неоднаково виражається у праві різних країн.

Регулювання спадкових відносин з іноземним елементом у міжнародному приватному праві здійснюється двома шляхами: застосуванням колізійної норми й норми національного матеріального права, до якої вона відсилається, та використанням норм, що містяться в міжнародних договорах держав. Нас цікавить насамперед колізійний метод. Пункт 3 ст. 1 Закону України «Про міжнародне приватне право» встановлює, що колізійна норма – це норма, що визначає право якої держави підлягає застосуванню до правовідносин з іноземним елементом [2]. Отже, колізійна норма не регулює відносини по суті, вона лише вказує, норми якої держави необхідно застосовувати для регулювання правовідносин з «іноземним елементом» [8, с. 356]. Взагалі колізія – слово

латинського походження, що в перекладі означає «стикаюсь» та визначається як зіткнення протилежних поглядів, прагнень, інтересів; розходження між правовими нормами, що регулюють однакові правовідносини, та між окремими законами однієї держави або суперечність законів, судових рішень різних держав [8, с. 356].

Колізійні норми у сфері міжнародного спадкування залежно від видів спадкування можна диференціювати, зокрема, на колізійні норми у сфері: спадкування за законом та спадкування за заповітом. Тому залежно від предмета спадкових відносин колізійні норми можемо розподілити на: колізійні норми щодо спадкування рухомого майна; колізійні норми щодо спадкування нерухомого майна; колізійні норми щодо спадкування інших майнових прав та обов'язків.

Розглянемо детальніше статті 70–72 Закону України «Про міжнародне приватне право», присвячені колізійному регулюванню спадкування [2]. Цей Закон чітко не визначає, які саме колізійні норми необхідно застосовувати щодо спадкування за законом. У ст. 70 лише зазначено, що спадкові відносини регулюються правом держави, у якій спадкодавець мав останнє місце проживання, якщо спадкодавцем не обрано в заповіті право держави, громадянином якої він був. Проте ні Цивільний кодекс України, ні Закон України «Про міжнародне приватне право» не визначають, що необхідно розуміти під останнім місцем проживання. Поняття «місце проживання» і «місце перебування» є у Законі України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» від 11 грудня 2003 року. Згідно із ст. 3 цього Закону «місце перебування» - це адміністративно-територіальна одиниця, на території якої особа проживає строком менше шести місяців на рік. «Місце проживання» - це житло, розташоване на території адміністративно-територіальної одиниці, в якому особа проживає, а також спеціалізовані соціальні установи, заклади соціального обслуговування та соціального захисту, військові частини [3]. На думку В. І. Кисіля,

визначення останнього місця проживання спадкодавця викликає певні труднощі у практиці судів та органів нотаріату, що займаються спадковими справами.

У зв'язку із цим вважаємо за доцільне доповнити ст. 1 Закону України «Про міжнародне приватне право» визначеннями понять: «місце проживання фізичної особи», «постійне місце проживання фізичної особи», «місце перебування фізичної особи». Лише легальне визначення цих понять допоможе усунути непорозуміння, які виникають на практиці у зв'язку із застосуванням колізійних норм.

Колізійні норми у сфері спадкування за заповітом містяться у ст. 72 Закону України «Про міжнародне приватне право». Саме ця стаття визначає колізійне регулювання питань здатності осіб на складання і скасування заповіту, форми заповіту і акта його скасування. Так, здатність особи на складання і скасування заповіту, а також форма заповіту і акта його скасування визначаються правом держави, у якій спадкодавець мав постійне місце проживання в момент складення акта або в момент смерті. Проте, якщо спадкодавець тимчасово проживав на території іноземної держави в момент складення акта або в момент смерті, законодавство якої встановлює інші вимоги щодо здатності скласти заповіт, чи в даному випадку це не буде мати правовим наслідком недійсність заповіту. У зв'язку із цим вважаємо, що питання здатності осіб на складання і скасування заповіту повинні регулюватися правом держави, на території якої спадкодавець такий заповіт склав, проте інші питання, що пов'язані із прийняттям спадщини, повинні регулюватися правом держави, на території якої знаходиться майно, що є предметом спадкування, якщо інше не передбачено спадкодавцем у самому заповіті.

Недослідженим залишається і питання, пов'язане із можливістю укладення певних видів заповітів. Наприклад, якщо заповідач складає заповіт на території іноземної держави, який не відомий праву держави

громадянства чи праву держави постійного місця проживання. У даному випадку постає питання щодо юридичних наслідків даного заповіту.

Нез'ясованими залишаються питання, пов'язані із спадкуванням прав у сфері права інтелектуальної власності. Відповідно до ст. 1218 Цивільного кодексу України до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті. Не входять до складу спадщини права та обов'язки, нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, зокрема особисті немайнові права (п. 1 ч. 1 ст. 1219 ЦК України). Однак спадкоємці мають право захищати авторство на твір і протидіяти перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору, а також будь-якому іншому посяганню на твір, що може завдати шкоди честі та репутації автора. Відповідно до п. 14 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 7 від 30 травня 2008 р. «Про судову практику у справах про спадкування» до складу спадщини входять майнові права інтелектуальної власності, чинні на момент відкриття спадщини (право на отримання винагороди за використання твору, право на відтворення, опублікування і розповсюдження авторських творів, право на оформлення винаходу, корисної моделі тощо). Проте виходячи із змісту п. 4 ст. 423 Цивільного кодексу України особисті немайнові права інтелектуальної власності не можуть відчужуватися (передаватися), за винятками, встановленими законом. Із змісту цієї статті можемо також зробити висновок, що окремі немайнові права можуть бути предметом спадкових відносин. Хоча ст. 29 Закону України «Про авторське право та суміжні права» і вказує на те, що особисті немайнові права автора не переходять у спадщину [1], проте із подальшого змісту цієї статті випливає, що до спадкоємців переходить право на недоторканність твору, що належить до особистих немайнових. Закон України «Про міжнародне приватне право» не передбачає колізійних норм у сфері спадкування прав інтелектуальної власності. Це, в свою чергу, ускладнює можливість належного регулювання даних питань та

призводить до проблем вирішення цієї категорії спорів судами. Щоб уникнути цієї ситуації, пропонуємо доповнити Закон України «Про міжнародне приватне право» статтею «Спадкування прав інтелектуальної власності».

Неврегульованим питанням залишається спадкування корпоративних прав. Це пов'язано насамперед із неоднозначними підходами щодо поняття корпоративного права, можливості його реалізації, а також із переходом таких прав від однієї особи до іншої в порядку спадкування. Відповідно до ст. 167 Господарського кодексу України корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої згідно із законодавством, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами. Загалом, поняття корпоративного права пов'язане з часткою в статутному капіталі і виступають невіддільними категоріями. На сьогодні залишається проблемою не тільки реалізація самого корпоративного права, а й його перехід від однієї особи до іншої, у тому числі і в порядку спадкування. Відповідно до ст. 1219 Цивільного кодексу України не входять до складу спадщини права та обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, зокрема право на участь у товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або їх установчими документами. У випадках, встановлених законом або установчими документами, до спадкоємців можуть переходити як право на участь у товаристві, так і право на частку у статутному капіталі товариства.

Висновки та пропозиції. Підсумовуючи наведене, можна дійти висновку, що колізія у міжнародному спадкуванні постає у вигляді протиріччя між системами права в цілому і нормами права, зокрема, що

стосуються міжнародного спадкування у різних країнах через їх здатність до взаємодії. Спадкування у міжнародному приватному праві не регулюється єдиними універсальними формулами, а, навпаки, вкрай диференційоване і нерідко визначається політичними мотивами. У зв'язку зі зростаючим міграційним потоком громадян в різні країни світу, зі створенням інтернаціональних сімей, варто піддати більшому регулюванню питання реалізації громадянами України на території іноземних держав спадкових прав і навпаки.

Поряд з існуванням власного внутрішньодержавного закону вважаємо за доцільне створення єдиного Європейського цивільного кодексу, адже, з нашої точки зору, це не лише усунуло б прогалини в праві, а й дало б можливість єдино врегульовувати всі питання, пов'язані зі спадкуванням, від самого складення заповіту чи смерті спадкодавця до передачі спадкового майна його спадкоємцям. Адже наявні на сьогодні міжнародні договори хоча й мають більшу юридичну силу щодо національного законодавства, проте не врегульовують повністю всі питання, пов'язані зі спадкуванням, а закони чи нормативно-правові акти різних країн можуть різнитися, що буде призводити не лише до суперечок між спадкоємцями, а й до суперечок між країнами з приводу права, яке слід застосовувати в тій чи іншій ситуації.

Література

1. Закон України «Про авторське і суміжні права» від 29 березня 1994 р. / Відомості Верховної Ради України. - 1994. - №13. - Ст.64 .
2. Закон України „Про міжнародне приватне право” від 23 червня 2005 р. / Відомості Верховної Ради України. – 2005. – №32. – Ст. 422.
3. Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» від 11 грудня 2003 р. / Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №15. – Ст. 232.

4. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. / Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
5. Про судову практику у справах про спадкування: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 7 / Вісник Верховного Суду України. – 2008. – № 6. – С. 17.
6. Кармаза О.О. Спадкування у сучасному міжнародному праві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 – цивільне право; цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – К., 2006. – 18 с.
7. Михайлів М.О. Особливості колізійного регулювання спадкових відносин в Україні / Часопис Київського університету права. - 2014. - №3. – С. 148- 152.
8. Хороша Т.С. Поняття колізійних норм та колізійне регулювання спадкових відносин, ускладнених іноземним елементом / Актуальні проблеми держави і права. - 2014. - Вип.73. - С. 354-360.

References

1. Zakon Ukrajinu „Pro mizhnarodne pryvatne pravo” vid 23 chervnja 2005 r. / Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajinu. – 2005. – №32. – St. 422.
2. Zakon Ukrajinu «Pro avtorsjke i sumizhni prava» vid 29 bereznja 1994 r. / Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajinu. - 1994. - №13. - St.64 .
3. Zakon Ukrajinu «Pro svobodu peresuvannja ta viljnyj vybir miscja prozhyvannja v Ukrajinu» vid 11 ghrudnja 2003 r. / Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajinu. – 2004. – №15. – St. 232.
4. Cyviljnyj kodeks Ukrajinu vid 16 sichnja 2003 r. / Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajinu. – 2003. – № 40–44. – St. 356.
5. Pro sudovu praktyku u spravakh pro spadkuvannja : Postanova Plenumu Verkhovnogho Sudu Ukrajinu vid 30 travnja 2008 r. № 7 / Visnyk Verkhovnogho Sudu Ukrajinu. – 2008. – № 6. – S. 17.

6. Karmaza O.O. Spadkuvannja u suchasnomu mizhnarodnomu pravi: avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk: spec. 12.00.03 – cyviljne pravo; cyviljnyj proces; simejne pravo; mizhnarodne pryvatne pravo. – K., 2006. – 18 s.
7. Mykhajliv M.O. Osoblyvosti kolizijnogho reghuljuvannja spadkovykh vidnosyn v Ukraini / Chasopys Kyjivsjkogho universytetu prava. - 2014. - №3. – S.148- 152.
8. Khorosha T.S. Ponjattja kolizijnykh norm ta kolizijne reghuljuvannja spadkovykh vidnosyn, uskladnenykh inozemnym elementom / Aktualjni problemy derzhavy i prava. - 2014. - Vyp.73. - S. 354-360.